

Читацька конференція в системі позакласного читання (на матеріалі екзистенціальної прози)

Ольга Лілік,
кандидат педагогічних наук
м. Чернігів

Автор статті робить спробу схарактеризувати читацьку конференцію як форму проведення уроку з позакласного читання. З цією метою досліджує особливості підготовки й проведення читацької конференції, пропонує орієнтовні моделі читацьких конференцій на основі художніх творів з екзистенціальними мотивами.

Ключові слова: позакласне читання, читацька конференція, екзистенціалізм.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз досліджень, в яких започатковано її розв'язання. Уроки позакласного читання – невід'ємна складова шкільного курсу української літератури. Система позакласного читання досліджувалася науковцями-методистами і вчителями-практиками починаючи ще з другої половини XIX століття: Віктор Острогорський вважав його необхідною частиною літературної освіти і розробив послідовну методiku; Марія Рибникова розглядала позакласне читання як своєрідний фокус, у якому відображаються інтереси учнів, їхні духовні запити і особливості сприймання мистецького слова. У 1954–1955 н.р уроки позакласного читання були офіційно введені до шкільної програми. Саме тому постала необхідність розробки методики проведення таких занять; до проблеми позакласного читання звертались видатні методисти: Тетяна і Федір Бугайки, Ніла Волошина, Всеволод Неділько, Євген Пасічник, Борис Степанишин. Зокрема, Ніла Волошина присвятила цій проблемі монографії «Уроки позакласного читання у старших класах», «Вивчення української літератури в 5 класі». Вона схарактеризувала основні типи уроків позакласного читання, розробила систему занять з визначила ефективні методи і прийоми їх проведення. Проте методична наука постійно перебуває в процесі пошуку нових і вдосконалення вже існуючих форм і методів навчання. **Метою статті** є дослідження читацької конференції як форми проведення уроку з позакласного читання, розробка системи занять з вивчення екзистенціальної прози в системі позакласного читання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ніла Волошина зазначала, що система позакласного читання передбачає ознайомлення учнів із творами, рекомендованими програмою; розширене читання творів письменника, який вивчається за шкільною програмою, з метою поглибленого знайомства з його творчістю й епохою, в яку жив і творив майстер слова; стихійне самостійне читання, в якому найяскравіше виявляються смаки й інтереси читача [4].

Анатолій Ситченко вважає, що привабливість позакласного читання полягає в тому, що учням пропонуються кращі літературні твори, відводиться досить часу на їх прочитання, надається необхідна педагогічна допомога для роботи над матеріалом, заохочується активність, самостійність і творчість читачів-учнів, помічаються їхні відкриття [5].

Уроки позакласного читання мають свої особливості, оскільки активізують читацький досвід учнів, розвивають інтерес до читання: «Одні дослідники специфіку такого уроку бачать в особливій атмосфері спілкування вчителя й учнів, інші – в темпах роботи, в

обсязі матеріалу, що розглядається, і в методиці проведення уроку, ще інші – у змісті і меті його – розвитку самостійності читання» [2].

Саме тому учитель-словесник має ретельно продумати структуру такого уроку, методи і прийоми, які використовуватимуться під час заняття: написання й обговорення відгуків і анотацій на прочитану книжку; повідомлення про твори сучасної літератури; стислі й детальні перекази, роздуми, повідомлення, листи письменників; голосне читання окремих епізодів з книжки; читання напам'ять віршів; бесіда за читацькими щоденниками; робота над образотворчими засобами творів.

Упродовж останніх років особливо популярною серед учителів-словесників є така форма уроку позакласного читання як читацька конференція. Вона сприяє активній самостійній дослідницькій роботі учнів, систематизації та поглибленню знань, зміцненню навчальних і дослідницьких умінь, формуванню творчої уяви. Василь Шуляр розглядає учнівську конференцію як різновид міжпредметного семінару, який передбачає спільне обговорення найбільш суттєвих, узагальнених, інтегративних тем, проблем, питань усіма суб'єктами літературної освіти, які впливають із декількох споріднених дисциплін [6]. Анатолій Ситченко зазначає, що урок-конференція має багато спільного у підготовці та проведенні з уроком-семінаром. Істотна різниця між ними, на думку дослідника, полягає в тому, що тематика конференції охоплює великі за обсягом і схожі за проблематикою твори одного або кількох авторів. Наприклад, «Тенденції розвитку української прози 20–30-х рр. XX ст.» або: «Трагедія людини і народу в українській прозі 20–30-х рр. XX ст.» [5].

Виділяють різні типи конференцій залежно від мети, форми, засобів навчання, зібраного матеріалу: оглядова, підсумкова, проблемна, тематична, віртуально-дистанційна, відеоконференція, у режимі он-лайн.

Конференція як форма організації навчального процесу передбачає значний ступінь самостійності учнів: на основі поглибленого аналізу текстів творів, опрацювання статей підручника, літературознавчих досліджень, пошуку інформації через бібліографічні каталоги, Інтернет-сайти вони мають сформувати власну точку зору на відповідну проблему й оформити її у вигляді повідомлення чи доповіді.

Процес підготовки читацької конференції передбачає завчасне формулювання і повідомлення учням теми конференції, визначення плану проведення заняття, складання списку необхідної для підготовки й доступної учням літератури, розподіл завдань (доповідач, опонент, рецензент), проведення консультацій для учасників і підготовку матеріально-технічного забезпечення. Варто зазначити, що особливо важли-

вим є навчити учнів відбирати матеріали, які вони знаходять у процесі самостійного пошуку, оскільки в Інтернет-мережі велика кількість неперевіреної інформації, або ж наявні протилежні точки зору на одну проблему. Учителю має одразу налаштувати учнів на критичне ставлення до матеріалів, використання надійних джерел інформації, а під час консультації ретельно перевірити відібрану доповідачами інформацію.

Як правило, проводить конференцію вчитель: він стежить за дотриманням регламенту, оголошує теми доповідей, сприяє концентрації уваги учнів, спрямовує і коригує хід заняття, забезпечує взаємозв'язки між окремими видами діяльності.

Пропонуємо учням 11 класу для позакласного читання у контексті вивчення творчості письменників-шістдесятників твір лауреата Шевченківської премії **Романа Андріяшика «Додому нема вороття»**. Одинадцятикласники отримують завдання підготувати доповідь за окремими аспектами роману, знайти і проаналізувати найцікавіші епізоди з книги, зробити записи вражень від твору у читацькі щоденники. Доповідачі і рецензенти визначаються заздалегідь, останні ще перед конференцією знайомляться з текстом доповіді, готують свої зауваження, запитання і доповнення.

Значні труднощі під час підготовки можуть виникнути в старшокласників, зважаючи на недостатню дослідженість творчості письменника. Головним джерелом має бути текст роману.

Пропонуємо орієнтовний план роботи:

I. Вступне слово вчителя. Короткі відомості про автора роману і твір.

II. У межах якої художньої системи створений роман? Екзистенціальні риси у творі.

Для підтвердження своїх думок учні зачитують уривки з роману і коментують їх:

«Лиш мене підкинули до вічної всепрощеної громади, як втілення нудьги і роздратування. Коли ж я кому-небудь пробує розповісти, що в мене не було світлої години, мене або стороняться, або дивляться так, ніби хочуть сказати: «Так тобі й треба!» Я на співчуття не заслуговую» [1, с.123].

«Одного дня мені раптом стало без будь-якої причини тоскно. Я силкувався ні про що не думати і так, мені здавалося, загальмував біг думки, що в голові стало порожньо. І тоді переді мною немовби піднялася сіра безкрая стіна – безвихідь» [1, с.45].

«Що ж, нам треба негайно сходити з полонини, а там уже десь близько простори, де всі беззахисні і безпорадні, як риба в ятері. Там десь близько беззахисний, доведений до абсурдності, не розчищений світ, і столиці, і околиці...» [1, с.121].

«—Я ходила просити за тебе. В батька було срібло, все оддала. Сказали, що ти вмер.

—То правда, заждана моя, я вмер.» [1, с.214].

Поясніть фразу Валерія Шевчука: «Дім – це фортеця, людина борониться в ній від світу, котрий протистоїть їй, намагається її знищити, принизити, поневолити, зробити маріонеткою».

III. Обговорення проблематики твору: загальнолюдські, філософські (екзистенціальні), політичні (державна і народ), національні (бездержав'я українського народу), соціальні, морально-етичні (руйнування моральних устоїв суспільства) питання.

Поміркуйте над словами з твору: «...колись у нас лікували навідним болем. Чоловік, приміром, нездужає кишечником, а йому дають вару і припалюють п'яту... Туга за горами, за домом – то навідний біль. Є щось важливіше, щось страшніше» [1, с.74]. Поясніть, що ж є справжнім болем?

IV. Учнівські доповіді. Орієнтовні теми:

1. Війна – «межова ситуація» для гуцульського народу.
2. «Приречений втікач» Оксен Супора.

Прокоментуйте уривок з роману:

«Він розстелив перед собою хустину і висипав з тайстри зо два десятки вощаних фігурок. Я став з цікавістю розглядати той дивний доробок. Одна фігурка показувала язика, друга дивилася виряченими від жаху очима, третя всміхалася гидкою стареченою посмішкою... Вони немовби відповідали світові тими самими словами, якими він розмовляв з ними, і це мене збен-тежило... Крицяк поклав мені на долоню зліплена з воску хатину. На порозі стояв крихтливий чоловічок з ножем. Мені, правда, не сподобалося, що на лиці фігурки застигла гримаса переляку, що вона німа, хоч вали на неї вину за всі людські злочини.

— Але поясніть, що це означає. Я нічого не розумію...

— У тебе навіть на лиці написано, що не ладу живеш. Це, Ксеню, весь твій світ, — показав на вощаний осідок. — Ти – невідробний гуцул. А з ножем того стоїш, що бракує глуму захистити свій дім» [1, с.113].

Прокоментуйте слова автора, написані в листі до В'ячеслава Медвідя: «Самота – то лиш півсмерті».

Поміркуйте над словами Романа Андріяшика, який стверджував, що літературний персонаж – це похідне од мікросвіту письменника, але він і виразник певного загалу: племені, народу, людського материка.

3. Особливості образної системи роману: Данило Крицяк, Максим Третяк, Юра Кошута, Мітельштедт.

Поясніть, як ви розумієте слова з твору: «... найстрашніша розлука для гуцула – то розлука з горами» [1, с.29].

4. Робота з ілюстраціями до твору художника Г.Т.Гаркуші, які вміщені у виданні 1976 року. 8 ілюстрацій вдало відтворюють душевний стан і настрої героїв. Одному з учнів варто попередньо дати завдання проаналізувати їх, підібрати назви або визначити, які уривки з твору вони ілюструють.

5. Своєрідність мови твору. Старшокласники під час читання роману випишують невідомі слова і знаходять їх значення в тлумачному словнику. Наприклад, слова: «дараба», «бокора», «бомкар», «парох», «ватра», «старина», «кресаня», «кептар», «буркут».

V. Дайте відповіді на запитання:

Чи має роман винятково песимістичний характер, чи в є ньому оптимістичні мотиви? Чи можна українських письменників-екзистенціалістів назвати «трагічними оптимістами»? Доведіть свою думку.

Чи зустрічали ви подібні настрої та мотиви у творчості інших українських письменників? З якими творами української літератури ви можете порівняти роман «Додому нема вороття»?

VI. Підготувати рецензію або відгук про книгу (це завдання старшокласники виконують заздалегідь, одразу після прочитання роману, на конференції ж лише зачитують).

VII. Підсумки читацької конференції.

Читацька конференція може проводитись і як підсумок ознайомлення з творчістю письменника. Так, за шкільною програмою вивчається роман Івана Багряного «Тигрлови», для позакласного читання варто запропонувати учням інші прозові твори митця (романи «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою», повість «Огненне коло»). Залежно від рівня готовності класу до аналізу екзистенціальної прози можна пропонувати різні аспекти для обговорення під час читацької конференції на тему: «**Трагічне світовідчуття у творчості Івана Багряного**». **Подаємо орієнтовний план проведення конференції:**

I. Вступне слово вчителя, який оголошує тему заняття, розкриває її актуальність, знайомить учнів з планом роботи.

II. Орієнтовні теми для учнівських доповідей:

1. Екзистенціалізм – це гуманізм?
2. Іван Багряний – «Людина, що ходила по лінії найбільшого опору».
3. Зображення абсурдності радянської тоталітарної системи у творчості Івана Багряного.

4. Проблема життя і смерті у творах письменника.
5. Розв'язання багряннівськими героями проблеми вибору.
6. Війна як «межова ситуація» (за прозовими творами Івана Багряного).
7. Абсурдні і стоїчні багряннівські герої.

III. Підбиття підсумків.

Очевидно, що такі завдання можуть виявитися заскладними для учнів, оскільки вони потребують ретельної підготовки і опрацювання великого обсягу матеріалу. У такому випадку доцільно створити проблемні групи, кожна з яких отримає загальне завдання, яке буде розподілене у межах групи (кожен учень досліджуватиме проблему на прикладі одного твору письменника). Або ж можна запропонувати вузкі теми для учнівських виступів:

1. Абсурдність радянської тоталітарної системи за романом Івана Багряного «Сад Гетсиманський».
2. Проблема життя і смерті в романі «Людина біжить над прірвою».
3. Бунт особистості проти тоталітарної системи за романом «Тигролови».
4. Війна як «межова ситуація» для українського народу за повістю «Огненне коло».

Дослідники зазначають, що конференція може проводитися з однієї або кількох взаємопов'язаних проблем у літературному процесі, які викликані появою нових теоретико-літературних понять, явищ чи потребою переосмислення традиційних літературних норм у новому суспільному чи мистецькому просторі. Метою такого заняття є усвідомлення, переосмислення та систематизація теоретичних знань у галузі літературознавства, мистецтвознавства, культурології; поглиблення знань, стимулювання пізнавальної активності, сприяння вияву читацької й особистісної самодостатності сучасного школяра; формування колективних, міжгрупових та особистісних відносин [6].

Уважаємо, що суть філософської системи екзистенціалізму, умови її формування, причини виникнення неможливо правильно і повно зрозуміти без порівняльного вивчення творчості письменників-екзистенціалістів, які належать до різних національних літератур.

Пропонуємо **план підсумкової конференції**, яка проводиться спільно вчителями української і зарубіжної літератур. Основною метою такого заняття є систематизація і узагальнення знань про філософську і художню систему екзистенціалізму, формування вмінь аналізу екзистенціальних творів, усвідомлення учнями загальних положень «філософії існування» та національної специфіки екзистенціальних літератур. Завдання потрібно формулювати відповідно до розумового розвитку учнів, щоб рівень складності відповідав їхнім можливостям.

I. Вступне слово вчителя.

II. Орієнтовні теми для учнівських доповідей:

1. Історичні умови формування і розвитку філософії екзистенціалізму.
2. Джерела та фактори формування українського варіанту «філософії існування».
3. Творчість французьких екзистенціалістів Альбера Камю і Жана-Поля Сартра як опір фашизму.
4. Романи українських письменників як форма протесту проти радянської тоталітарної системи (можливі окремі доповіді за творчістю Івана Багряного, Василя Барки, Уласа Самчука).

Автор статті намагається охарактеризувати читальську конференцію як форму проведення уроку внекласного читання. С цієї целью исследует особенности подготовки и проведения читательской конференции, предлагает ориентировочные модели читательских конференций на основе художественных произведений с экзистенциальными мотивами.

Ключевые слова: внеклассное чтение, читательская конференция, экзистенциализм.

The author attempts to describe the reading conference as a lesson of extracurricular reading. To this end, explores the features of training and performing of reading conferences, offers tentative models of reading conferences based on literary works with existential motifs.

Keywords: extracurricular reading, reading conference, existentialism.

5. Порівняльний аналіз екзистенціальних ідей та проблематики в різних літературах (варто оформити у вигляді таблиці чи схеми).

III. Підбиття підсумків.

Таке заняття підсумує тему, надасть їй структурного завершення, збагатить знання, здобуті учнями на попередніх уроках, і водночас стимулюватиме до творчої діяльності, самостійного аналізу і пошуку.

Підсумкові конференції з вивчення екзистенціальної прози можуть проводитися спільно вчителями української літератури та історії. Мета: узагальнити й систематизувати знання про особливості формування, історичні умови, тематику та основні ідеї художньої системи екзистенціалізму. Для аналізу на такому занятті учням можна запропонувати як твори зі шкільної програми, так і художні тексти, що були прочитані самостійно. Це сприятиме формуванню в одинадцятикласників цілісного уявлення про особливості розвитку вітчизняного літературного процесу.

Пропонуємо орієнтовний план такого заняття:

1. Екзистенціалізм – філософська система, яка активізується в кризові моменти історії: характерні риси, теми, сюжети, образи екзистенціальних творів.
2. Основні етапи розвитку українського варіанту екзистенціалізму в ХХ столітті.
3. Особливості української історії ХХ століття. «Межові ситуації» нашої минувшини та їх відображення у творах українських письменників-екзистенціалістів:
 - Роман Андріяшик «Додому нема вороття»: проблема морального і фізичного винищення гуцулів;
 - буття людини в умовах війни за повістю-поемою Осипа Турянського «Поza межами болю»;
 - трагедія українського народу за романами Івана Багряного;
 - геноцид української нації за творами Василя Барки «Жовтий князь» і Уласа Самчука «Марія».
4. Екзистенціальні тенденції в сучасній українській літературі.

З метою поглиблення розуміння екзистенціальних мотивів у літературних текстах радимо використовувати під час читацької конференції різноманітні творчі завдання: написання відгуків, анотацій, роздумів, складання кіносценарію, зачитування і аналіз записів із читацьких щоденників, підбір і створення ілюстрацій до твору, мультимедійних презентацій, які сприятимуть унаочненню доповідей.

Література

1. Андріяшик Р. Додому нема вороття / Р. Андріяшик. — К., 1976. — 223с.
2. Волошина Н. Уроки позакласного читання в старших класах / Н. Волошина. — К.: Радянська школа, 1988. — 174 с.
3. Волошина Н.Й. Вивчення української літератури в 5-у класі: посіб. для вчителя. — К.: Пед. думка, 1997. — 144 с.
4. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної. — К.: Ленвіт, 2002. — 344с.
5. Ситченко А. Методика навчання української літератури в загальноосвітній школі / А. Ситченко. — К.: Ленвіт, 2011 р. — 300 с.
6. Шуляр В. Форми організації вивчення літератури в профільних класах // Шуляр В. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання. — Миколаїв, 2010. — 450с.